

Lietuvos filosofijos istorijos šaltiniai

APIE OZOLĄ, FILOSOFIJOS KATEDRAS IR TĄ LAIKĄ

Algimanto Jankausko pokalbis su Bronislovu Genzeliu

Vilnius, 2018 m. kovo 3 d.

Dokumentas: garso įrašas (53 min.)*, saugomas A. Jankausko asmeniniame rinkinyje.

A. J. *Gerbiamas profesoriau, Jūs su Romualdu Ozolu buvote ne tik kolegos, bet ir artimi bičiuliai, bendražygiai. Kada prasidėjo jūsų pažintis?*

B. G. Tiksliai tai sunku pasakyti, bet, ko gero, tada, kai jis dirbo „Kultūros baruose“. Dirbti žurnale „Problemos“ jį pakviečiau aš. Anksčiau jį redagavo Ipolitas Ledas, buvęs labai kruopštus ir be galo sąžiningas: dėl kiekvieno kablelio jis galėjo diskutuoti ilgas valandas, todėl dažnai pavėluodavome įteikti galutinę leidinio versiją laiku. Dėl to dažnai kildavo nepasitenkinimas. Tuo metu buvo susiformavusios kelios mąstymo kryptys. Viena – tai ortodoksai marksistai (Genrikas Zimanas, Antanas Gaidys, Irmija Zaksas), siekę, kad filosofija būtų dėstoma griežtai atsižvelgiant į tai, ko reikalaujama oficialiuose dokumentuose. Pavyzdžiui, jeigu Marksas būdavo cituojamas ne pagal jų nustatytus reikalavimus, „netinkamame“ kontekste, autorius būdavo kaltinamas tendencingumu. Tada, kai buvo formuojama „Problemu“ redakcinė kolegija, Eugenijus Meškauskas buvo gana įtakingas. Jo pažiūros skyrėsi nuo mūsų – jis buvo tikras marksistas. Kita vertus, filosofiją jis suprato

ne kaip partijos doktriną, bet kaip savitą mokslą. Meškauskas pasistengė, kad redakcinėje kolegijoje neliktų minėtų ortodoksinų marksistų. Šie ėmė ieškoti dingsčių mus sukritikuoti. Tada man ir kilo mintis, kad reikėtų ieškoti kito redaktoriaus. Ipolitas Ledas pasitraukė pats, draugiškai. Taigi, susitikęs su Ozolu, jam dar dirbant „Kultūros baruose“, pakviečiau jį ateiti dirbti pas mus. Jis sutiko su mielu noru. Bet, kadangi „Problemos“ buvo mokslinis leidinys, pagal to meto taisyklės jį turėjo redaguoti žmogus iš mokslo srities, todėl su Ozolu susitarėme, kad ateis į mūsų universitetą.

A. J. *Į aspirantūrą?*

B. G. Taip, tai buvo jo pagrindinis tikslas, ir aš, man rodos, buvau jo vadovas. Tačiau visą savo laiką jis paskyrė žurnalo redagavimui, be to, paskui ėmė skaityti paskaitas. Taigi, jam tiesiog nebeliko laiko rašyti disertaciją.

A. J. *1968–1973 m. su pertraukomis Ozolas studijavo filosofijos aspirantūroje ir rengė disertaciją tema „Kultūros pažangos kriterijų klausimas“. Ar teko su juo diskutuoti šiuo klausimu?*

B. G. Taip. Jo disertacijos tema buvo itin plati, todėl susijusiais klausimais kalbėdavome ir diskutuodavome daug ir dažnai. Diskusijos vykdavo nuolat – ne tik prie

* Dėkojame Lukui Strelnikovui, transkribavusiam pokalbio garso įrašą.

stalo, bet net ir, pavyzdžiui, kelyje. Štai 1970-aisiais, man įsigijus automobilį, su Ozolu nutarėme apvažiuoti visą Lietuvą, ir tai buvo pirma mūsų kelionė. Nakvodavome ne viešbučiuose (neturėjome net palapinės), bet automobilyje, kuriame ir dieną, ir naktį tais klausimais ir diskutuodavome. Paskui įvyko ir antroji mūsų kelionė, šįsyk – į Karaliaučiaus kraštą, į kurį jau galėjome įvažiuoti. Keliavome pagal iš anksto parengtą maršrutą, kurį susiejome su įvairiais lietuvių kultūros veikėjais. Nuvykę į, pavyzdžiui, Tolminkiemį, kalbėdavomės su muziejų darbuotojais siekdami geriau pažinti savo gimtąjį kraštą. Trečioji mūsų kelionė buvo žymiai didesnė: jos metu aš, mano dabar jau mirusi žmona, Bronislovas Kuzmickas su žmona ir Ozolas buvome nukeliavę į Baltarusiją, kur taip pat aplankėme iš anksto pasižymėtas vietas Krėvoje, Gardine, Naugarduke. Tačiau apie tai daugiau papasakoti galėtų Kuzmickas. Ten taip pat diskutuodavome apie kultūrą, istoriją, tautos būtį, ypač apie imperijas. Mes labai diskutuodavome apie imperijas. Tuo metu rašiau knygą, kurią pavadinau „Atsitiktinumai ir dėsningumai istorijoje“ (ji vis dar nebaigta). Dar sovietmečiu jos dalys buvo spausdintos „Kultūros baruose“ ir „Filosofijos istorijos baruose“. Paskui, prasidėjus Sąjūdžiui, ši tema buvo apleista.

A. J. *Dabar ji ir vėl tampa aktuali. [juokiasi]*

B. G. Taip, mano supratimu, ji turėtų būti plačiau nagrinėjama, deja, dabar ji mažai kam rūpi. Šiuo klausimu irgi diskutuodavome: apie Romos, Britų imperijas, kėlėme klausimą, ar visos imperijos gimsta ir miršta. Svarstėme, kaip išlaikyti tautos būtį, arba tiksliau – kultūrą. Sutarėme, kad reikia tiesti tiltus tarp praeities ir dabarties, tačiau tai mums niekaip nesisekė. Panaudo-

jom asmenines pažintis. Per jas buvo išeita į ryšius su „Komjaunimo tiesa“. Robertas Griekičius, tuometinis „Komjaunimo tiesos“ redaktorius, buvo mano pirmosios žmonos giminaitis, kilo karjeros laiptais Maskvoje, TSKP Centro komitete, spaudos sektoriuje, o atgavus nepriklausomybę sugrįžo į Lietuvą. Tol, kol jį globojęs Ozolas buvo valdžioje, Griekičius dirbo Eltos redaktoriumi ir užėmė kitus postus. Kai Ozolas neteko valdžios, jis irgi buvo išvytas. Per Griekičių Ozolas rengė „Jaunojo mąstytojo universiteto“ rubrikos medžiagas.

A. J. *Koks tada buvo katedros pavadinimas?*

B. G. Filosofijos istorijos, logikos ir ateizmo katedra.

A. J. *Kada ji atsirado, kelintais metais?*

B. G. Man atrodo, 1968 metais.

A. J. *Kokios buvo katedros įkūrimo priežastys?*

B. G. Mus domino grynai Lietuvos istorija, kultūra. Buvome įsitikinę, kad filosofija turi būti nukreipta į Lietuvos kultūros istoriją. Tačiau mes buvome užgožti Filosofijos istorijos ir mokslinio ateizmo katedroje skleisto ateizmo ir globalizmo. Todėl sumanėme atsiskirti ir įkurti naują katedrą. Tam pritarė ir Juozas Barzdaitis, ir Meškauskas. Prisimenu, Kristinos Rikėvičiūtės dėka buvau susitikęs su ministru Henriku Zabuliu, papasakojau jam apie mūsų idėją, o jis – Jonui Kubiliui, kuris neprieštaravo antrai katedrai. Taigi, Filosofijos istorijos ir logikos katedra buvo įkurta 1968 metais. Tada taip pat gimė filosofijos specialybės idėja. Iš pradžių neilgam filosofija buvo atskira specialybė, vyko atskiras priėmimas. Studijų programa buvo administruota ir organizuota Filosofijos, istorijos ir logikos katedros. Ją baigė Jūratė Baranova [tuo metu Patkauskaitė, dabar – Rubavi-

čienė – *A. J. pastaba*], Liutauras Degėsys, Nijolė Lomanienė [tuo metu Petkevičiūtė, dabar – Radavičienė – *A. J. pastaba*], Vytautas Radžvilas. Tačiau buvo išleista tik viena laida, nes studijų programą sustabdė. Katedra apėmė tai, kas nepriskirtina istoriniam dialektiniam materializmui: istoriją, etiką, logiką, estetiką ir kt.

A. J. R. Ozolas, dirbdamas šioje katedroje, yra parengęs keletą filosofinių leidinių: „Lietuvos filosofijos istorijos bruožus“, paskui „Medžiagą filosofijos istorijos studijoms“ ir svarbiausią savo leidinį – „Pasakojimą apie filosofus ir filosofiją“. Jūs jį recenzavote. Galbūt prisimenate, koks buvo šio leidinio sumanymas ir kaip jį vertinote?

B. G. Sumanymas buvo toks: reikalinga tikra filosofija. Apie tai reikėjo rašyti, todėl Ozolas kūrė pasakojimą apie filosofus.

A. J. *Ji parengta paskaitų pagrindu. Ozolas nuo 1973-ųjų iki 1989-ųjų dėstė filosofijos istoriją istorikams, filologams, psychologams. Pagrindinė jo darbo vieta buvo 31-oji auditorija Filologijos fakultete. Ar klausėte jo paskaitų, ką galėtumėte pasakyti apie jį kaip apie dėstytoją?*

B. G. Filosofijos istoriją jis dėstė istorikams ir psychologams, filologams jis nedėstė. Paskaitų jo neklausiau. Kolegų pasitikėjimą Ozolas turėjo.

A. J. *Susidomėjimas Ozolo paskaitomis buvo didžiulis, ateidavo paklaustyti ir daugiau žmonių. Paskaitos išsiskirdavo iš tuometinio bendro diskurso. Kaip minėjote, išsiskyrė iš Meškausko mokyklos dėstyto. Tai buvo tikra filosofija, įskaitant visą filosofinį ir mąstymo kontekstą bei epochas.*

B. G. Taip. Filosofijos istorija, dėstyta mūsų paskaitose, galima sakyti, niekuo nesisiskiria nuo to, kaip dabar skaitomos paskaitos. Kitaip sakant, buvo galima apeiti tą cenzūrą, apie kurią dabar visi kalba, išskyrus Stalino

laikais. Pavyzdžiui, prisimenu Vosyiliaus Sezemano žmonos pasakojimą apie tai, kodėl suėmė Sezemaną. Vienas studentas paklausė, koks filosofas buvo Leninas, o Sezemanas numojo ranka: „Koks iš jo filosofas?“ Tai buvo pakankama priežastis pripažinti, kad Sezemanas vykdė antisovietinę veiklą – visi jo nuopelnai buvo nubraukti. O juk jis buvo nusipelnęs katedros vedėjas, vokiečių laikais net ir žydus globojo.

A. J. *Filosofijos istorijos ir logikos katedra buvo, galime pavadinti, kultūrinė. Tai buvo lyg simbolinis tarpukario filosofijos tęsinys.*

B. G. Tai tiesioginis ryšys su prieškarinio filosofija. Ne formaliai, bet praktiškai tiesioginis ryšys. Ir tai ne atsitiktinumas, o suplanuota programa. Pavyzdžiui, būdamas aspirantūroje kaip laisvas klausytojas dalyvaudavau Sezemano seminaruose, ir tokių kaip aš buvo daugiau. Taip pat su Julija Šalkauskiene ir Juliumi Šalkausku buvo tiesioginis ryšys. Šalkauskienė buvo davusi man pasaugoti dalį filosofo Stasio Šalkauskio užrašų. Buvo ieškoma galimybės juos spausdinti. Laimė, Vytautas Bogušis juos įteisino kaip rankraščius, todėl galiausiai jie buvo saugomi Vilniaus universitete, o vėliau publikuojami.

A. J. *Kitaip sakant, dėstyimas ir leidybos programa įsikomponavo į didžiulę kultūrinę, intelektualinę atgimimo programą. Apie tą viziją jūs diskutuodavote ir per keliones, ir kitais atvejais?*

B. G. Būdavo, susirinkdavome pas mane, Marcelijų Martinaitį ar Ireną Kostkevičiūtę. Pagrindinis tikslas buvo ne išgerti, o aptarti planus.

A. J. R. Ozolas pirmiausia save pristatydavo kaip signatarą. Nors akademinį titulų Ozolas neturėjo, ar būtų galima laikyti jį filosofu?

B. G. Mano supratimu, galima. Tie pasakojimai apie filosofus rodo jo erudiciją. Jis yra parašęs ir straipsnių, ir dalyvavęs konferencijose filosofijos istorijos temomis. Tačiau jam neliko laiko disertacijai, nes dirbo daug kitokių darbų.

A. J. *Bet ar tai buvo vienintelė priežastis? Galbūt pačios temos sudėtingumas kėlė problemų? Yra rasta pora jo rengtos disertacijos tekstų apie neokantininkus.*

B. G. Jis dirbo per daug darbų vienu metu – tai buvo pagrindinė problema. Be to, akademiniai titulai Ozolui nebuvo reikšmingi. Man akademiniai titulai buvo svarbūs dėl savisaugos. Tada buvo labai aiškus hierarchinis principas. TSKP narių ir profesorių Saugumas negalėjo sekti, nebent turi CK sekretoriaus leidimą, o docentus – galėjo. Taip buvo skelbiama viešai. Pavyzdžiui, kai buvau Balio Gajausko komisijos narys, jis man pranešė, kad buvau sekamas. Nežinau, gal turėjo leidimą. Nikitos Chruščiovo metais profesoriaus suėmimas nebuvo galimas, priešingai negu Leonido Brežnevo laikais. Idant rašytojas ar mokslininkas būtų pripažintas, iš pradžių jo darbas turėjo būti spausdinamas ne kapitalistinėse šalyse, o „demokratinėse“. Vadinasi, pirmiausia darbas turėjo būti išverstas į rusų kalbą, po to – į liaudies demokratijos šalių kalbą ir tik tada buvo galima spausdinti darbą Va-

karuose. Kita vertus, jei darbas iš pradžių, neišvertus į rusų ir liaudies demokratijos šalių kalbas, spausdinamas Vakaruose, kildavo skandalas. Visur buvo hierarchinė struktūra, kurią reikėjo suvokti. Pavyzdžiui, kodėl Leokadijai Diržinskaitei pasiūlius Ozolas nuėjo dirbti į Ministrų Tarybą? Jis manęs klausė, ką daryti? Raginau eiti, kad galėtų daryti įtaką Diržinskaitei. Jis priėmė pasiūlymą. Iš pradžių jis ir dirbo su ja, atrodo, sutarė. Tačiau Diržinskaitės vietą užėmė Aleksandras Česnavičius, o su juo buvo priešingai. Todėl netrukus Ozolas išėjo iš Ministrų Tarybos ir pradėjo dirbti „Minties“ leidykloje, kur ėmėsi didžiulės leidybinės programos.

A. J. *Taigi, apibendrinant galima sakyti, kad Ozolas buvo aktyvus kultūrininkų grupės, kuri turėjo tautos budinimo programą, dalyvis.*

B. G. Taip buvo neatsitiktinai. Mes buvome vieningi, visada tardavomės dėl planų. Pavyzdžiui, kai Ozolas sugalvojo, kad „Jaunojo mąstytojo universiteto“ medžiagos turėtų būti išspausdintos, paskambinau Robertui Grikevičiui ir jis sutiko. Asmeninės pažintys ir patirtis labai daug reiškė. Tada buvo kitaip. Siekiant kokių nors pareigų, Saugumas lengvai galėjo užkirsti kelią.

A. J. *Profesoriau, ačiū už pokalbį.*